มีอะไรอยู่ในแม่น้ำโขง?

ตอนที่ ๑ แท่งคอนกรีต ที่พันโขดแสนไคร้

ค้นคว้าและเรียบเรียง:

นางสาวกุลวดี สมัครไทย

นักโบราณคดีชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๘ ขอนแก่น

Artwork: นางสาวทรัพย์อนันต์ ซื่อสัตย์ นักวิชาการวัฒนธรรม

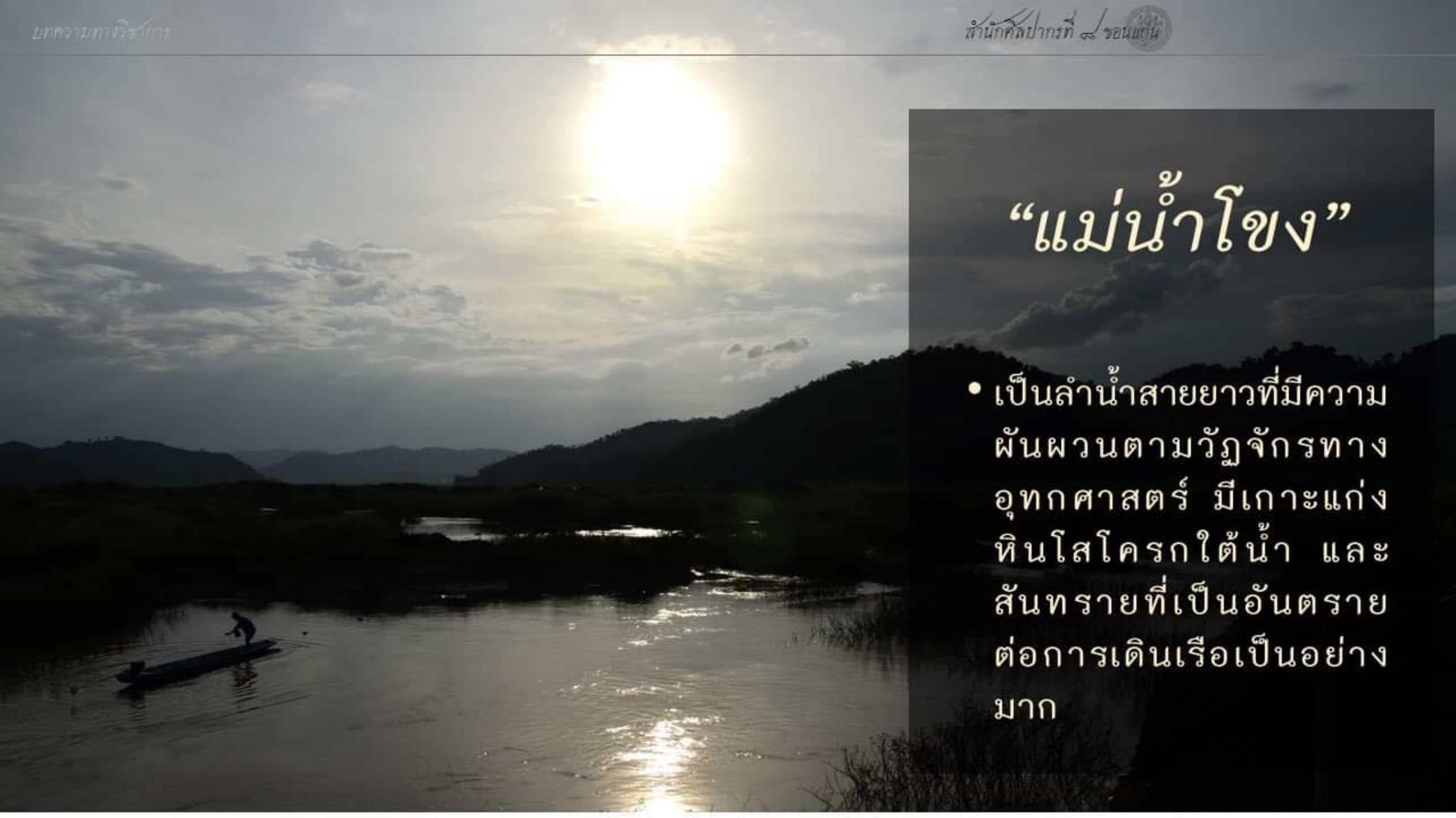

“แม่น้ำโขง”

- เป็นลำน้ำสายยาวที่มีความผันผวนตามวัฏจักรทางอุทกศาสตร์ มีเกาะแก่งหินโสโครกใต้น้ำ และสันทรายที่เป็นอันตรายต่อการเดินเรือเป็นอย่างมาก

“แม่น้ำโขง”

“แก่งจันทร์” จุดที่อันตรายที่สุดในแม่น้ำโขง

ช่วงรอยต่อของจังหวัดหนองคายและจังหวัดเลย มีแก่งหินชนิดหินแปรจำพวกหินควอร์ตไซต์และหินชนวนอยู่มากมายในลำน้ำ แก่งหินเหล่านี้เกิดจากการถูกบีบอัดอย่างรุนแรง เมื่อถูกกระแสน้ำไหลกัดเซาะไปตามแนวสันหิน (Strike) ของชั้นหินที่มีมุมเอียงและชันจึงเกิดเป็นร่องน้ำลึกและยาว (ประเทือง จินตสกุล, ๒๕๒๘: ๙๒) ส่งผลให้เกิดวังน้ำวนหรือที่ชาวบ้านสองฝั่งโขงเรียกว่า “เวิน” หรือ “คก” แรงเหวี่ยงของน้ำวนสามารถดูดกลืนวัตถุต่าง ๆ รวมถึงเรือขนาดใหญ่ให้จมลงไปใต้น้ำ จึงเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการเดินเรือ

แก่งหินในแม่น้ำโขงช่วงที่ผ่านอำเภอปากชม จังหวัดเลย

มีประวัติว่าเรือกลไฟของฝรั่งเศสชื่อ “ลาแครนเดีย” ล่องลงมาจากนครหลวงพระบางและเกิดอัปปางลงไปในกระแสน้ำวนที่บริเวณแก่งจันทร์ บ้านหาดคัมภีร์ อำเภอปากชม จังหวัดเลย ซึ่งเป็นจุดที่อันตรายที่สุดของแม่น้ำโขง (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เคยโดยสารเรือลำนี้จากเมืองหนองคายไปยังเมืองนครพนม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐)

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๖๐: ๒๗๕)

“พันโขดแสนไคร้”

เป็นอีกจุดหนึ่งในแม่น้ำโขงที่มีอันตรายอย่างยิ่งต่อการเดินเรือเช่นเดียวกับแก่งจันทร์

“แก่งหินพันโขดแสนไคร้” เริ่มปรากฏในท้องที่ บ้านม่วง บ้านภูเขาทอง และบ้านหนองตำบลบ้านม่วง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

พบเป็นแนวต่อเนื่องเรื่อยไปทางตะวันตกจนถึงแก่งจันทร์ และเกาะแก่งอื่น ๆ ในพื้นที่จังหวัดเลย

พันโขดแสนไคร้ อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

“พันโขดแสนไคร้”

ที่มาของชื่อจากภูมิประเทศของแม่น้ำโขงที่มีโขดหินเป็นจำนวนมากนับเป็นพัน ๆ โขด และสภาพทางธรรมชาติในฤดูแล้งที่จะมีต้นไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า *“ต้นไคร้”* เจริญเติบโตอยู่บนโขดหินเหล่านี้ (ฤดูน้ำหลากต้นไคร้จะจมอยู่ใต้น้ำ) ทำให้เกิดภูมิประเทศที่งดงามแปลกตา ปัจจุบันพันโขดแสนไคร้กำลังเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของอำเภอสังคม

ต้นไคร้บนโขดหิน ที่พันโขดแสนไคร้

“ต้นไคร้”

มีสรรพคุณทางยา ส่วนยอดและใบใช้เป็นอาหาร ส่วนรากและโคนเป็นบ้านและที่อนุบาลของสัตว์ขนาดเล็กและนก ส่วนรากยังทำหน้าที่ยึดหน้าดิน

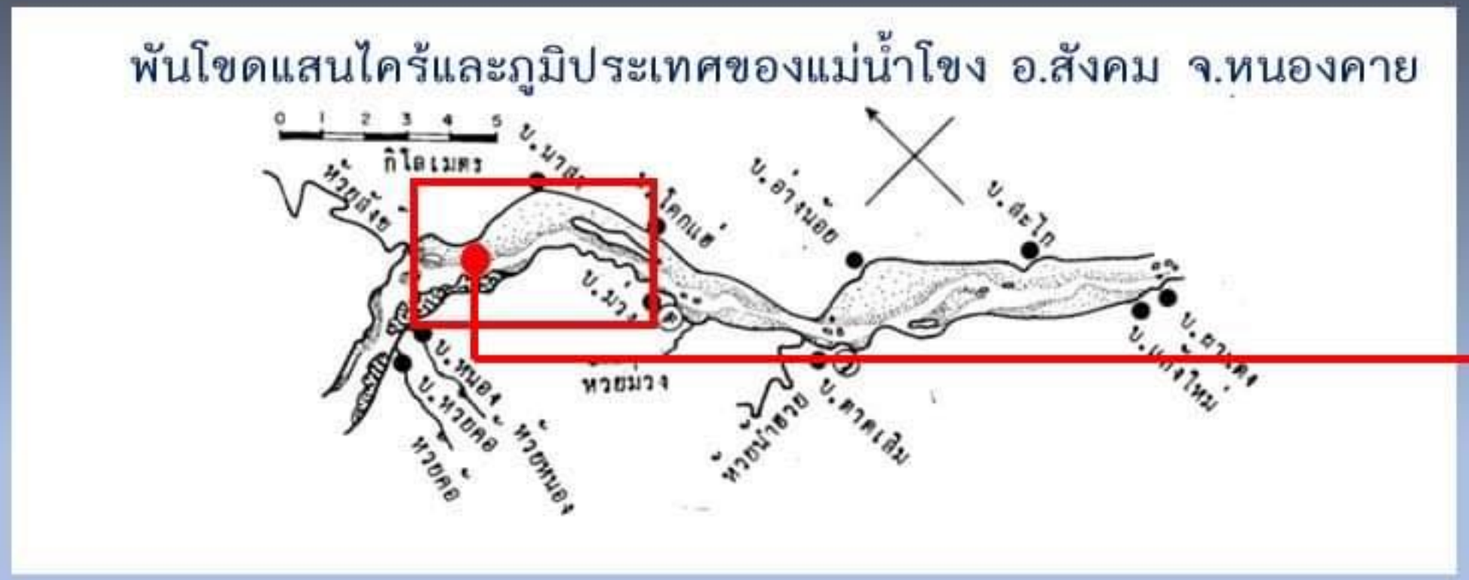

ที่มา: ศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด, ๒๕๑๖: ๙๘,๑๒๔.

แก่งหินและสันดอนทราย ที่พันโขดแสนไคร้
ตำบลบ้านม่วง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

“แท่งคอนกรีต ที่พันโขดแสนไคร้”

เริ่มต้น...จากตัวอำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๒๑๑ เลียบแม่น้ำโขง ไปทางตะวันตก เมื่อเข้าสู่เขตตำบลบ้านม่วง จะเริ่มพบเห็นแก่งหินในแม่น้ำโขงหนาตาขึ้น และหากสังเกตดี ๆ จะพบว่าบนโขดหินบางก้อนจะมีสิ่งก่อสร้างชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นแท่งคล้ายขั้นบันได วางอยู่บนโขดหินกลางแม่น้ำโขงเป็นระยะ

“แท่งคอนกรีต ที่พันโขดแสนไคร้”

สิ่งก่อสร้างชนิดนี้ เป็นที่คุ้นเคยของชาวบ้านในพื้นที่ แต่ไม่มีใครทราบประวัติและหน้าที่ใช้สอยที่ชัดเจน มีเพียงคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมาว่า *เป็น “ทุ่น” ที่ฝรั่งเศสได้เข้ามาสร้างเอาไว้เพื่อเป็นจุดสังเกตเวลาเดินเรือ*

หลักฐาน เรื่อง “ทุ่น”

จากการสืบค้นเบื้องต้น พบว่ามีเอกสารที่กล่าวถึงเรื่องทุ่นและสิ่งก่อสร้างในแม่น้ำโขง จำนวน ๓ รายการ

๑. บันทึกการเดินทางของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

วันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ขณะที่โดยสารเรือกลไฟของฝรั่งเศสชื่อ “ลาเครนเดีย” จากเมืองหนองคายไปยังเมืองนครพนม ช่วงที่ผ่านเมืองท่าอุเทน (จังหวัดนครพนม) บรรยายว่า

“...ผ่านดอนแพง...ถึงหาดบ้านพอก มีทุ่นทาสีแดงสีดำหมายร่องน้ำเปนระยะไป กรมทางฝรั่งเศสทำหมายไว้สำหรับเรือไฟเดินขาล่อง เอาทุ่นแดงไว้ซ้ายทุ่นดำไว้ขวา เวลาบ่าย ๒ โมง ๓๕ นาที ถึงแก่งพงเปนแก่งสำคัญ เดินเรือยากในฤดูน้ำน้อย เพราะศิลาอยู่ใต้น้ำเปนหย่อม ๆ เห็นได้บ้างแลไม่เห็นบ้างมีเต็มแม่น้ำระยะยาวสัก ๒๐ เส้น (ประมาณ ๘๐๐ เมตร) เดี๋ยวนี้ฝรั่งเศสกำลังทำเครื่องหมาย ก่อหลักด้วยศิลาคอนกรีตบนศิลา หมายแดงดำบอกร่องน้ำ ให้เรือเดิน เวลานี้ยังไม่แล้วเสร็จ” (กรมศิลปากร, ๒๕๕๐: ๒๙๕)

๒. บันทึกการเดินทางของ Martha Bassenne เรื่อง In Laos and Siam

มีภาพประกอบบันทึกการเดินทางเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ เป็นสิ่งก่อสร้างบนโขดหินคล้ายกับที่พันโขดแสนไคร้ มีคำบรรยายใต้ภาพว่าสิ่งก่อสร้างชนิดนี้สร้างจากอิฐเป็นเครื่องหมายสำหรับบอกช่องทางเดินเรืออยู่ที่ปากเซ จำปาสัก (แขวงจำปาสัก สปป.ลาว)

(Martha Bassenne, ๑๙๙๕: ๘)

๓. เอกสารงานวิจัยเรื่อง “คู่มือแม่น้ำโขง”

เอกสารของศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด มี ๒ ฉบับ คือ ฉบับภาษาอังกฤษ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ส่วนฉบับภาษาไทย พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างด้วยคอนกรีตในแม่น้ำโขงว่า

“ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ฝรั่งเศสได้ติดตั้งทุ่นเครื่องหมายซึ่งทำด้วยคอนกรีตสำหรับแสดงร่องน้ำในแม่น้ำโขง (concrete channel marker) ตั้งแต่ปากแม่น้ำโขงในทะเลจีนใต้ ไปจนถึงนครหลวงพระบาง...และใช้ทุ่นเครื่องหมายเช่นนี้กันเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๗” มี ๒ แบบ คือ

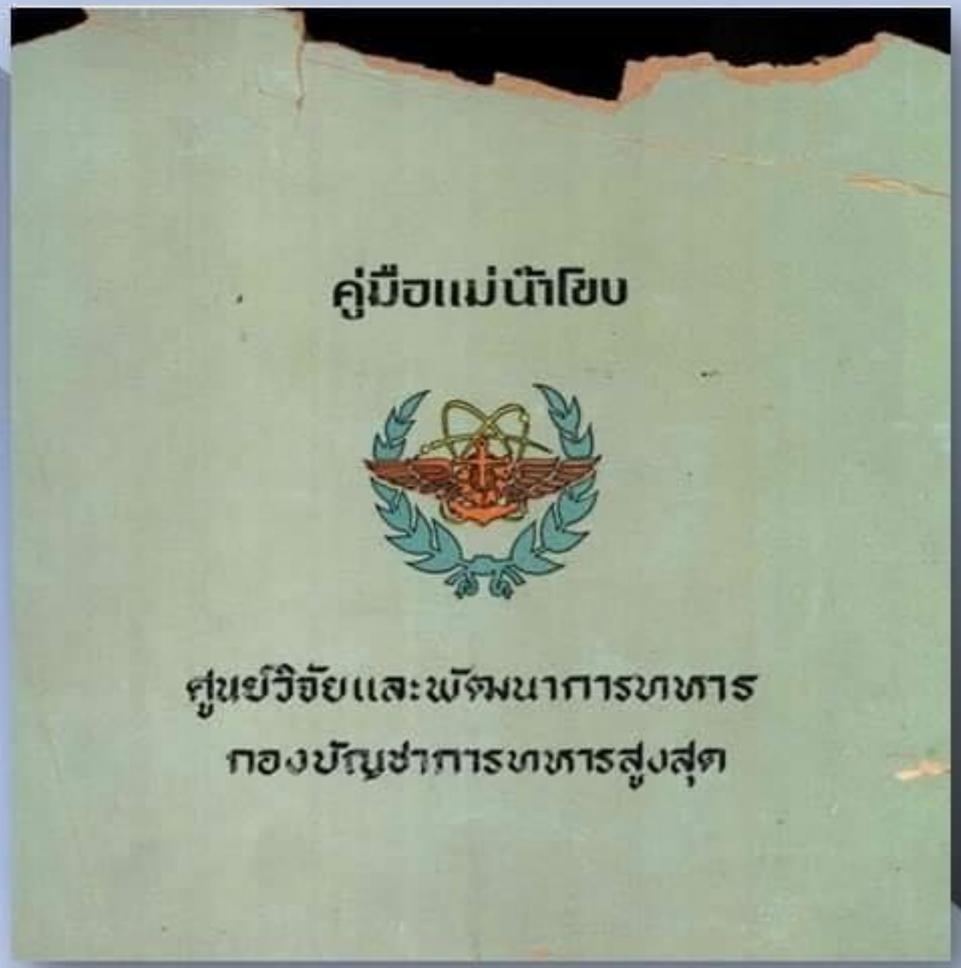

ชนิดของทุ่นแสดงร่องน้ำ ในเอกสาร “คู่มือแม่น้ำโขง”

แบบที่ ๑ แบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า

เป็นเครื่องหมายแจ้งให้เรือที่แล่นขึ้นไปทางต้นน้ำทราบว่า ต้องแล่นเรือให้ทุ่นอยู่ทางกราบขวาของเรือ

มีการทาสีที่ส่วนบนของทุ่นด้วยสีดำหรือสีแดงเพื่อแสดงให้เรือที่แล่นขึ้นทางต้นน้ำทราบว่าต้องแล่นให้ทุ่นทาสีดำอยู่ทางกราบขวา และให้ทุ่นทาสีแดงอยู่ทางกราบซ้ายของเรือ

แบบที่ ๒ แบบทรงกระบอก

เป็นเครื่องหมายแจ้งให้ทราบว่าเรือที่แล่นขึ้นไปทางต้นน้ำต้องแล่นให้ทุ่นอยู่ทางกราบซ้ายของเรือ

ภายหลังได้เลิกใช้ทุ่นทรงกระบอก เหลือเพียงทุ่นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าชนิดเดียว

ดังนั้น จึงสันนิษฐานเบื้องต้นว่า แท่งคอนกรีตเหล่านี้น่าจะเป็น *“ทุ่นแสดงร่องน้ำ”* สำหรับการเดินเรือในแม่น้ำโขง อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดโดยเฉพาะเรื่องความปลอดภัยจากกระแสน้ำ จึงไม่สามารถสำรวจศึกษาในระยะประชิดได้ ทำให้ไม่อาจทราบได้ว่าปัจจุบันสิ่งก่อสร้างดังกล่าว ยังคงมีร่องรอยของสีแดงหรือสีดำ ทาทับไว้หรือไม่

“ทุ่นแสดงร่องน้ำ” ที่พันโขดแสนไคร้ ตำบลบ้านม่วง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย

สรุป

เมื่อประมวลข้อมูลต่าง ๆ แล้วก็น่าเชื่อได้ว่าแท่งคอนกรีตนี้น่าจะเป็น *“ทุ่น”* ใช้ประโยชน์ในการ *“แสดงร่องน้ำ”* ที่ฝรั่งเศสสร้างเอาไว้ตามโขดหินในจุดที่เป็นอันตรายต่อการเดินเรือ มีหลักฐานว่าก่อสร้างและใช้งานในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๐–๒๔๘๗

ปัจจุบันในเขตชายแดนไทย - ลาว ยังเหลือหลักฐานที่ตำบลบ้านม่วง อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย ต่อเนื่องไปจนถึงอำเภอปากชม จังหวัดเลย ทุ่นเหล่านี้คล้ายคลึงกับภาพประกอบในเอกสารบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกที่เมืองปากเซ จำปาสัก (สปป.ลาว) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ แต่จะเป็นชนิดเดียวกับ “*ทุ่นแสดงร่องน้ำแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า*” ตามที่ระบุไว้ในหนังสือคู่มือแม่น้ำโขงหรือไม่นั้น ผู้เรียบเรียงมีความเห็นว่าควรจะต้องมีข้อมูลสนับสนุนที่ครอบคลุมมากกว่านี้

ข้อมูลอ้างอิง

กรมศิลปากร. (๒๕๕๐). **เรื่องเที่ยวที่ต่าง ๆ ภาค ๑ – ๕.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ประเทือง จินตสกุล. (๒๕๒๘). **ภูมิศาสตร์กายภาพภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูนครราชสีมา.

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. (๒๕๑๖). **คู่มือแม่น้ำโขง.** สืบค้น ๙ กันยายน ๒๕๖๔ จาก http://e-lib.dede.go.th/mm-data/Bib6621.pdf

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (๒๕๖๐). **นิทานโบราณคดี.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. นนทบุรี: ดอกหญ้า 2000.

Marthe Bassenne. (๑๙๙๕). **In Laos and Siam.** (translated by Walter E.J. Tips). Bangkok: White Lotus Co. Ltd.

แผนที่ทหารมาตราส่วน 1:50,000. ลำดับชุด L7018. ระวาง 5745 I พิมพ์ครั้งที่ 1-RTSD.

อนุเคราะห์ข้อมูล

รศ.ดร.ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วินิจ พลพิทักษ์. ผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ประจำจังหวัดหนองคาย.

อนุเคราะห์ภาพถ่าย

ธนัญญา อ่อนประเสริฐ เจ้าหน้าที่ทะเบียนทรัพย์สิน กองส่งเสริมและพัฒนาทรัพย์สินมีค่าของรัฐ กรมธนารักษ์.

ฐินันรเมศ จิตปัญโญยศ นักวิชาการอุดมศึกษาปฏิบัติการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

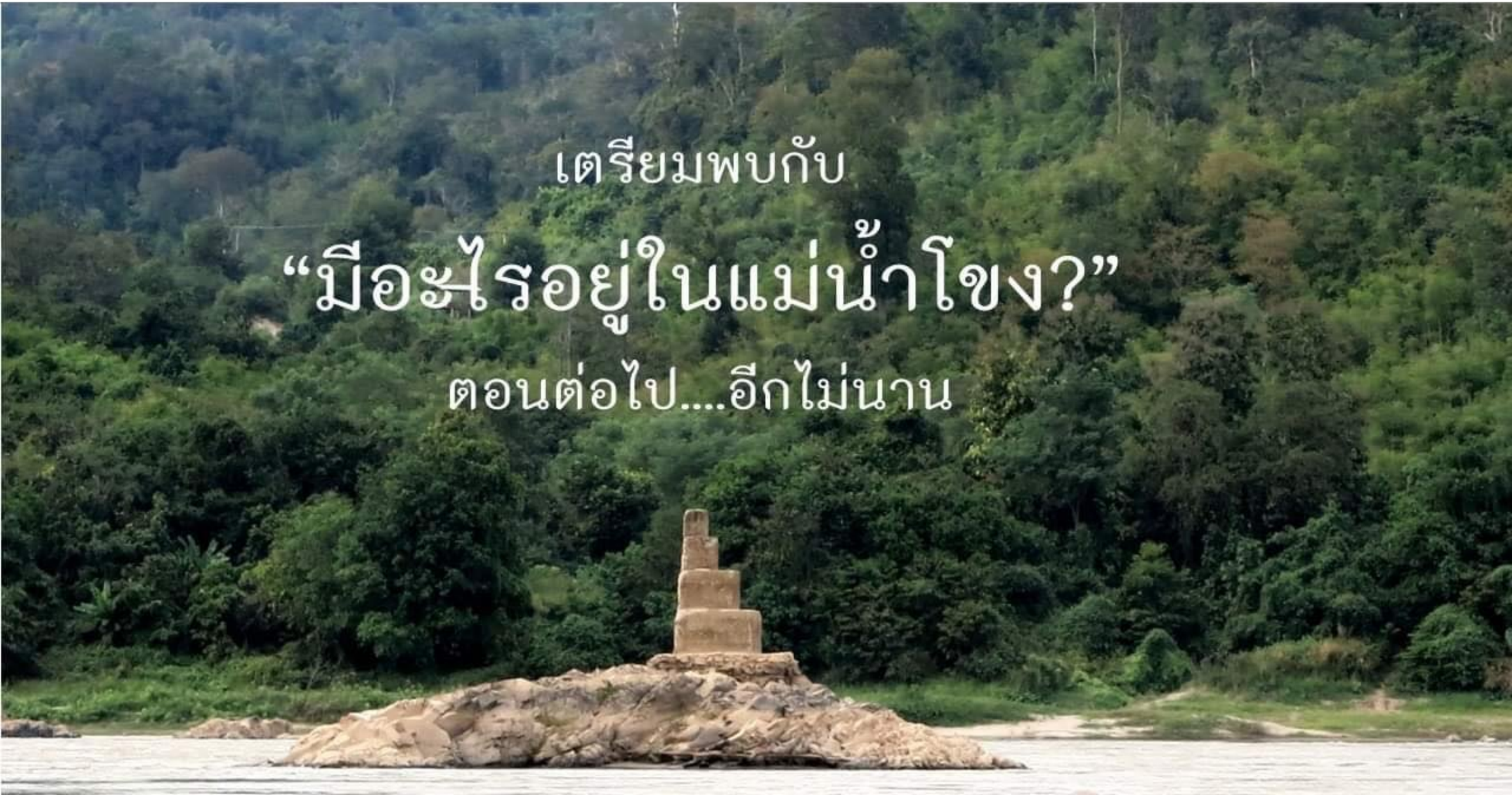
เตรียมพบกับ
“มีอะไรอยู่ในแม่น้ำโขง?”
ตอนต่อไป....อีกไม่นาน